

Олександр БОРОНЬ, д-р філол. наук, ст. наук. співроб.

ORCID ID: 0000-0002-1014-2219

e-mail: ovboron@gmail.com

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України,

Київ, Україна

ВИПИСКИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ З ШЕВЧЕНКОВИХ ТВОРІВ: ШТРИХИ ДО КОМЕНТАРЯ

Вступ. *Параметри обізнаності Лесі Українки з творчістю Тараса Шевченка, його роль у біографії письменниці не раз були предметом вивчення багатьох дослідників. Водночас при цьому деякі питання за браком надійних джерел залишаються не з'ясованими. Суттєвим збагаченням досі обмеженого матеріалу на цю тему стала цінна першопублікація за автографом у Повному зібранні творів у 14 томах виписок Лесі Українки з Шевченкової поезії. Бракує надійних підстав, щоб визначити час появи цих оліцевих нотаток навіть приблизно, адже поетеса зверталася до творів Шевченка доволі часто впродовж усього свого життя. Автор статті має на меті зробити окремі уточнення до коментаря у згаданому зібранні творів, а головне – спробувати з'ясувати, яким саме виданням Шевченкових творів користувалася поетеса.*

Методи. *Застосовано традиційні текстологічні прийоми опису та зіставлення.*

Результати. *Констатована в коментарі Повного зібрання творів Лесі Українки у 14 томах наявність розбіжностей між текстом виписок поетеси і сучасним академічним виданням творів Шевченка у 12 томах цілком закономірна, адже у XIX ст. упорядники видань ще не мали у своєму розпорядженні всіх відомих автографів та інших матеріалів. Не завжди вибір джерела основного тексту збігається з рішенням сучасних текстологів тощо. Водночас саме особливості цитованих текстів дають змогу виявити джерело виписок. Нотатки Лесі Українки зіставлено з текстами пражського видання "Кобзаря" 1876 року, женецького видання 1890 року, "Кобзаря" 1907 року.*

Висновки. *На підставі того, що цитати у виписках, послідовність творів, а також особливості правопису автографа*

відповідають першій частині мініатюрного женеvського "Кобзаря" 1878 року в упорядкуванні Хведора Вовка, зроблено висновок, що саме це видання (або стереотипне 1881 року) і слід вважати імовірним джерелом нотаток Лесі Українки.

Ключові слова: автограф, цитата, повне зібрання творів, видання, "Кобзар".

Вступ

Постать Шевченка та його творчість посідали доволі помітне місце в житті Лесі Українки, певною мірою позначилися на її поезії, не кажучи вже про те, що вона присвятила видатному попереднику кілька промовистих віршів. Літературознавці не раз зверталися до вивчення параметрів цієї рецепції та інших дотичних питань (головнішу літературу див. (Шевченківська енциклопедія, с. 393), з останніх публікацій див. (Боронь)), проте рано вважати тему вичерпаною.

Суттєву лакуну в наших уявленнях про обізнаність Лесі Українки з доробком Шевченка заповнює нещодавня цінна першопублікація за автографом у Повному зібранні творів у 14 томах "[Виписок з творів Т. Г. Шевченка: "Сон" ("У всякого своя доля"), "Могила Богданова", "Бували війни й військовії свари", "Чигирине, Чигирине!", "Кавказ"]" (Українка Леся, 2021, с. 365–367). Оскільки назва рукопису редакційна, то варто було би вказати Шевченкові твори під авторськими заголовками: замість "Могила Богданова" мало би бути "Великий льох", не "Чигирине, Чигирине!" (у Лесі Українки – "Чигирин"), а "Чигирине, Чигирине...". У коментарі зайвим видається твердження: "Пропущені літери й слова відновлюються в квадратних дужках за контекстом" (Українка Леся, 2021, с. 511), бо таких вставок немає. Автограф не датовано (Українка Леся, 2021, с. 511). Бракує надійних підстав, щоб визначити час появи цих олівцевих нотаток бодай приблизно. Леся Українка зверталася до творів Шевченка доволі часто впродовж усього свого життя, зокрема ледь не щороку з нагоди його роковин, тож могла робити виписки в будь-який період.

Метою статті було з'ясувати, яким саме виданням користувалася поетеса, придивитися до того, які Шевченкові

рядки привернули її увагу. За спостереженням коментаторів, деякі уривки в записах Лесі Українки "мають суттєві відмінності" супроти тексту Повного зібрання творів Шевченка у 12 томах, тому для порівняння у примітках наведено відповідні фрагменти за академічним виданням, а відмінності підкреслено (Українка Леся, 2021, с. 511). Наявність розбіжностей цілком закономірна, адже у XIX ст. упорядники видань Шевченкових творів ще не мали у своєму розпорядженні всіх відомих автографів, авторизованих списків тощо. Не завжди вибір джерела основного тексту збігається з рішенням сучасних текстологів тощо. Водночас саме особливості цитованих текстів можуть вказати на джерело виписок.

Методи

Використано традиційні текстологічні прийоми опису та зіставлення.

Результати

У поемі "Сон" ("У всякого своя доля") Леся Українка виокремила кілька фрагментів. Із зачину твору виписала:

Той неситим оком
За край світа зазирає,
Чи нема країни,
Щоб загарбать і з собою
Взять у домовину

(Українка Леся, 2021, с. 365).

Зі сцени біля палацу:

Аж злякався я... "Ура! ура!
Ура!" закричали.
"Цу-цу, дурні! схаменіться,
Чого се ви раді,
Що орете?" – "Экой хохол!
Не знает параду?
У нас парад. Сам изволит
Сегодня гуляти"

(Українка Леся, 2021, с. 365).

Очевидно, для пам'яті поетеса однією фразою фіксує дальший епізод твору: "Там же «землячок» «просвіщенний»" (Українка Леся, 2021, с. 365). З тексту після сцени "генерального мордобиття" вона виписує рядки, лапідарно пояснивши, з якого епізоду твору їх узято:

Після бійки: "Гуля наш
батюшка гуля! Ура, ура, ура-а-а-а..."
Тільки де-де православні
По кутках стогнали,
Та стогнучи, за "батюшку",
Господа благали

(Українка Леся, 2021, с. 365).

Леся Українка нотує ще один промовистий уривок:

Це той "Первий", що роспинав [sic!]
Нашу Україну,
А "Вторая" доканала
Вдову-сиротину.
Кати, кати, людоді!

(Українка Леся, 2021, с. 366).

Наступний епізод відтворює фразою: "Провиддя Полуботка і козаків, що погинули "на лінії", проклинають П. В." (Українка Леся, 2021, с. 366). "П. В." – це Петро великий. Насамкінець виписує уривок, якому дає підзаголовок "Про перевертнів":

П'явки, п'явки, може, батько
Остатню корову,
Жидам продав, поки вивчив
Московської мови!
Україно, Україно!
Оце твої діти!

(Українка Леся, 2021, с. 366).

Як відомо, джерелом основного тексту поеми "Сон" ("У всякого своя доля") є чистовий автограф у рукописній збірці "Три літа" (Шевченко, 2001, с. 699), яка до 1907 року зберігалася в архіві департаменту поліції (фонд Третього відділу) (Шевченківська енциклопедія, с. 299). Поема поширювалася

в численних рукописних списках (Шевченко, 2001, с. 700). Уривок (рядки 75–156) опубліковано з цензурними купюрами в "Кобзарі" 1867 року. Повністю в Росії поему надруковано вперше у "Кобзарі" (1907) за редакцією Василя Доманицького (Шевченко, 2001, с. 701). Поетеса виписувала цитати за межами рядків 75–156, тож користувалася не виданням 1867 року. За винятком дрібних буквених різночитань її нотатки відповідають тексту "Кобзаря" за редакцією Доманицького (Шевченко, 1907, 166, 174, 176, 177, 180). До слова, у примітці в 14-томнику цитату з академічного видання Шевченка наведено неточно: має бути "горите" (Шевченко, 2001, с. 271), а не "горете" (Українка Леся, 2021, с. 511).

Далі Леся Українка під заголовком "Могила Богданова" виписала два фрагменти з епілогу до поеми-містерії "Великий льох", який тривалий час вважався окремим твором ("Стоїть в селі Суботові..."). Перший уривок:

Ото церква Богданова,
Там-то він молився,
Щоб москаль добром та лихом
З козаком ділився.
Мир душі твоїй, Богдане!
Не зовсім так сталося...

(Українка Леся, 2021, с. 366).

І ще один уривок трохи далі:

Олексіїв друже!
Ти все оддав приятелям,
А їм і байдуже. –
Кажуть, бачиш, що "все то-те
Таки і було наше,
А що ми тільки наймали
Татарам на пашу,
Та полякам...["] Може й правда!
Нехай і так буде!
Так сміються з України
Сторонні люди!

(Українка Леся, 2021, с. 366).

У виданні Доманицького вірш має назву "Суботів", з чого випливає, що поетеса зверталась до якогось іншого видання. Якщо дотримуватися логіки коментаторів, то у примітках 14-томника слід було відобразити різночитання в рядку 509: у виписці – "Не зовсім так сталось...", в 12-томнику – "Не так воно стало" (Шевченко, 2001, с. 327).

Далі у супроводі своїх слів "Нашадки аристократії укр." [sic!] вона занотувала з вірша "Бували війни й військовії свари..." два рядки: "Людській шашелі. Няньки, / Дядьки отечества чужого!" (Українка Леся, 2021, с. 367).

Наступні дві виписки мають суттєві відмінності від прийнятого нині основного тексту відповідних творів. Перша – під назвою "Чигирин", тобто з вірша "Чигирине, Чигирине...":

За що боролись ми з ляхами!
За що ж ми різались з панами?
За що ж скородили списками
Татарські ребра!

(Українка Леся, 2021, с. 367).

З поеми "Кавказ":

Отам то милостиві ми
Ненагодовану і голу,
Застукали сердешну волю,
Та й цькуємо...

І вам слава, сині гори
Кригою окуті,
І вам, лицарі великі,
Богом незабуті!
Борітеся, поборете,
Вам Бог помагає,
За вас сила, за вас воля
І правда святая!

(Українка Леся, 2021, с. 367).

Назва першого твору, як і процитовані рядки обох фрагментів, у цілому збігаються з текстом другого тому празького видання "Кобзаря" 1876 року (Шевченко, 1876, с. 9, 56, 57), що його

упорядкував Хведір Вовк з допомогою Олександра Русова. Цей том уміщував безцензурні твори, однак, як відомо, зрештою обидва томи було заборонено до ввезення в Росію. Якщо в Лесі Українки "Борітеся, побороте", то у празькому виданні між словами тире, у цитаті в першому рядку в автографі випущено прийменник "ж", наявний у "Кобзарі", у третьому рядку він є в автографі, на відміну від згаданого видання.

Що ж до вже розглянутих фрагментів із поеми "Сон" (Шевченко, 1876, с. 12, 20, 24, 27), то вони за винятком дрібних відмінностей (у публікації виписок – "злякався я", у празькому "Кобзарі" – "злякався" і таке інше) теж відповідають тексту видання 1876 року. Скажімо, "Сам" Леся Українка підкреслює, у "Кобзарі" слово виділено розрядкою, і там, і там – "орете", "по кутках". Фрагмент "Стоїть в селі Суботові...", як і в автографі поетеси, подано під назвою "Могила Богданова" (Шевченко, 1876, с. 262), збігається й текст, окрім того, що у виписці – "Може й правда!", у "Кобзарі" – "Може й справді!" (Шевченко, 1876, с. 263). Збігається також цитата з вірша "Бували війни й військовії свари..." (Шевченко, 1876, с. 260). Втім, висновок про "Кобзар" 1876 року як джерело для виписок буде сумнівним, бо аналогічні тексти містить женецьке видання 1890 року (Шевченко, 1890, с. 14, 23, 26, 27, 30, 31, 236, 237, 11, 55, 56), яке ближче до автографа Лесі Українки в тому, що тут, як і в неї, слова "за "батюшку"", "Перший", "Вторая" взято у лапки (Шевченко, 1890, с. 26, 27), на відміну від празького "Кобзаря", де застосовано в цьому випадку розрядку.

Якщо звернутися до автографа Лесі Українки, то виявиться, що цитати з Шевченка занотовано драгоманівкою. До слова, у 14-томнику неточно відтворено фразу, про яку вже йшлося як про несуттєву розбіжність із виданням 1876 року: "Аж злякався я...". Насправді в автографі буквально: "Аж злякавсьа" (Українка Леся. Виписки...). Цитати в автографі, саме така послідовність творів, особливості правопису цілком відповідають першій частині мініатюрного женецького "Кобзаря" 1878 року в упорядкуванні Вовка (Шевченко, 1878, с. 25, 42, 47, 49, 55, 60–64, 69, 76–78), надрукованого драгоманівкою. До появи видання був причетний дядько Лесі Українки Михайло Драгоманов (див. докладно (Дорошенко, с. 3–5)).

Висновки

Тож саме "Кобзар" 1878 року (або стереотипне видання 1881 року) і слід вважати імовірним джерелом виписок Лесі Українки. Однозначний висновок тут навряд чи можливий.

Подяки

Дякую молодшому науковому співробітнику відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України Богданові Цимбалу за удоступнення фотокопії автографа Лесі Українки під час тривалої перерви в роботі читального залу.

Список використаних джерел

Боронь, О. (2023). Сучасники Лесі Українки про Тараса Шевченка в її житті. *Утвердження української національної ідеї у творчості і громадсько-політичній діяльності Лесі Українки, Олени Пчілки, Михайла Драгоманова та інших видатних особистостей України на теренах Волині-Полісся. Науковий збірник матеріалів Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції* (с. 8–15). м. Звягель, Житомирської обл.

Дорошенко, В. (1942). *Женевське видання Шевченкових поезій*. Укр. видавництво.

Українка, Леся. (б. д.). [Виписки з творів Т. Шевченка]. *Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України*. Ф. 2. Од. зб. 863.

Українка, Леся. (2021). *Повне академічне зібрання творів: у 14 т. Т. 10 / ред. Ю. Громик; передм. О. Огнєва; упоряд. А. Радько, О. Огнєва, І. Біскуп та ін.; комент. О. Огнєва, В. Приймаченко, О. Романова та ін.* Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки.

Шевченківська енциклопедія: в 6 т. (2015). Т. 6. НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка.

Шевченко, Т. (1876). *Кобзар з додатком споминок про Шевченка Костомарова і Микешину*. Nákladem knihkupectví dra Grégra a Ferd. Dattla.

Шевченко, Т. (1878). *Кобзар*. Ч. 1. Печатня "Громади".

Шевченко, Т. (1907). *Кобзар*. Вид. "О-ва ім. Т. Г. Шевченка для вспомоществования нуждающимся уроженцам Юж. России, учащимся в высш. учеб. заведениях г. С.-Петербурга" та Благотвор. О-ва изд. общеполез. и дешёвых кн. Книгопечатня Шмидта.

Шевченко, Т. (2001). *Повне зібрання творів: у 12 т. Т. 1*. Наукова думка.

Шевченко, Т. (1890). *Поезії, заборонені в Росії*. Укр. печатня.

References

Boron, O. (2023). Lesya Ukrainka's contemporaries about Taras Shevchenko in her life. *Establishment of the Ukrainian national idea in the works and social and political activities of Lesia Ukrainka, Olena Pchilka, Mykhailo Drahomanov and other prominent personalities of Ukraine in Volyn-Polissia region. Scientific*

collection of materials of the All-Ukrainian Scientific and Local Lore Conference (pp. 8–15). Zvyagel, Zhytomyr region [in Ukrainian].

Doroshenko, V. (1942). *Geneva edition of Shevchenko's poems*. Ukrainian publishing house [in Ukrainian].

Shevchenko Encyclopaedia. (2015). (Vols. 1–6, Vol. 6). NAS of Ukraine, Taras Shevchenko Institute of Literature [in Ukrainian].

Shevchenko, T. (1876). *Kobzar with an appendix of memoirs about Shevchenko by Kostomarov and Mikeshyn*. Nákladem knihkupectví dra Grégra a Ferd. Dattla [in Ukrainian].

Shevchenko, T. (2001). *Complete works* (Vols. 1–12, Vol. 1). Naukova dumka [in Ukrainian].

Shevchenko, T. (1878). *Kobzar*. Printing house 'Communities' [in Ukrainian].

Shevchenko, T. (1907). *Kobzar*. Published by the Taras Shevchenko Society to help the needy natives of South. Russia, studying in higher ed. institutions of St. Petersburg and Charity Publishing House of general use and cheap books is the Schmidt printing house [in Ukrainian].

Shevchenko, T. (1890). *Poems forbidden in Russia*. Ukr. printing house [in Ukrainian].

Ukrainka, Lesia. (n. d.). [Extracts from T. Shevchenko's works]. The Department of Manuscripts and Textual Studies. Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine (Fund 2, Folder 863) [in Ukrainian].

Ukrainka, Lesia (2021). *Complete academic works* (Vols. 1–14, Vol. 10) Volyn National University [in Ukrainian].

Отримано редакцією збірника / Received: 20.05.24

Прорецензовано / Revised: 12.09.24

Схвалено до друку / Accepted: 15.10.24

Oleksandr BORON, DSc (Philol.), Senior Researcher

ORCID ID: 0000-0002-1014-2219

e-mail: ovboron@gmail.com

Shevchenko Institute of Literature of the National Academy
of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

LESIA UKRAINKA'S EXTRACTS FROM SHEVCHENKO'S WORKS: TOUCHES TO THE COMMENTARY

Background. *The parameters of Lesia Ukrainka's familiarity with Taras Shevchenko's works and his role in the writer's biography have been the subject of study by many researchers. At the same time, some issues remain unclear due to the lack of reliable sources. The valuable first publication of Lesia Ukrainka's autograph extracts from Shevchenko's poetry in the Complete Works in 14 volumes was a significant enrichment of the still limited material on this topic. There are no reliable grounds for determining even approximately the time when these pencil*

notes appeared because the poetess referred to Shevchenko's works quite often throughout her life. The author of the article aims to make some clarifications to the commentary in the aforementioned collection of works, and most importantly to try to find out which edition of Shevchenko's works the poetess used.

Methods. *Traditional textology methods of description and comparison are used.*

Results. *The discrepancies between the text of the poetess's extracts and the modern academic edition of Shevchenko's works in 12 volumes, stated in the commentary of the Complete Works of Lesia Ukrainka in 14 volumes, are quite natural, because in the nineteenth century the compilers of the editions did not yet have all known autographs and other materials at their disposal. The choice of the main text source does not always coincide with the decision of modern textual scholars, etc. At the same time, it is the peculiarities of the quoted texts that make it possible to identify the source of the extracts. Lesia Ukrainka's notes are compared with the texts of the Prague edition of 'Kobzar' of 1876, the Geneva edition of 1890, and 'Kobzar' of 1907.*

Conclusions. *Based on the fact that the quotations in the extracts, the sequence of works, as well as the peculiarities of the autograph's spelling correspond to the first part of the miniature Geneva edition of 'Kobzar' of 1878, compiled by Hwedir Vovk, it is concluded that this edition (or the stereotypical one of 1881) should be considered the probable source of Lesia Ukrainka's notes.*

Keywords: *autograph, quotation, complete works, edition, Kobzar.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.